

TAJNA KONFERENCJA DELEGATÓW „SOKOŁA” Z TRZECH ZABORÓW I WYCHODŹSTWA W KRAKOWIE W 1914 ROKU

Ważnym elementem życia społecznego na ziemiach polskich przed pierwszą wojną światową był ruch sokoli. Sokolstwo rozwinęło się wśród prawie wszystkich narodów słowiańskich. Najwcześniej, bo już w 1867 roku Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” powstało w Galicji, konkretnie we Lwowie. Miasto to stało się siedzibą największego gniazda („Sokół-Macierz”) i najważniejszym ośrodkiem promieniowania idei sokolej.

Na przełomie XIX i XX wieku „Sokół” rozprzestrzenił się na terenie całej Galicji i stał się poważną instytucją społeczną. Wszystkie miasta, miasteczka, a nawet niektóre wsie posiadały gniazda „Sokoła”. W tym samym czasie organizacja ta dynamicznie rozwijała się w Wielkopolsce, w polskich skupiskach emigracyjnych na terenie Niemiec oraz wśród Polonii w Stanach Zjednoczonych. W latach 1905-1906 „Sokół” żywiłowo rozwijał się też na terenie zaboru rosyjskiego. Obok najważniejszych ośrodków w Zagłębiu Dąbrowskim, Warszawie i Łodzi gniazda sokole powstały w Łomży, Suwałkach, Wilnie, Kownie i innych miastach. W roku 1906 działalność tej organizacji w Królestwie Polskim została jednak formalnie zawieszona przez władze carskie i musiała ona przejść do konspiracji.

W gniazdach „Sokoła” zajmowano się uprawianiem ćwiczeń cielesnych, podnoszeniem poziomu kultury fizycznej i jej propagowaniem w społeczeństwie. Równie ważnym kierunkiem pracy była działalność patriotyczno-narodowa, oświatowa i wychowawcza. Placówki „Sokoła” wszędzie były ostoją polskości. Bardziej daleko siężnym celem było wytworzenie w narodzie „zbiorowej siły”, czyli przygotowanie materiału na żołnierza. Na bazie ruchu sokolego były więc prowadzone przygotowania wojskowe, szczególnie intensywne w Galicji. W latach 1912-1914 praca ta była prowadzona w Stałych Drużynach Sokolich.

W miarę powstawania nowych gniazd, łączyły się one w Związki Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”, które były najwyższymi formami organizacyjnymi tego ruchu w poszczególnych zaborach oraz wśród wychodźstwa w Europie Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych. Już w 1906 roku w „Sokole” galicyjskim zrodziła się myśl ściślejszego zespolenia organizacji z trzech zaborów. We wniosku Walnego Zgromadzenia gniazda w Zakopanem czytamy: „Dróg wiodących do nieodzownej

dla istnienia narodu jedności, do wytworzenia jednolitości narodowego życia leży przed nami mnóstwo. Jedną z nich, to stworzenie wspólnych, całą polską ziemię obejmujących związków we wszystkich gałęziach społecznego i narodowego bytu. Wszechpolskie związki takie – to nie orężne, ale niemniej skuteczne unicestwienie kordonów, to najpotężniejsze, bo życiową siłą dokonywane spojenie poszarpanych dzielnic, to jednoczenie ducha narodu, to istotne budzenie Polski”.¹ Realizując ten wniosek, Wydział Związku Sokolego we Lwowie postanowił, iż „(...) będzie dążyć do utworzenia komisji z reprezentantów wszystkich polskich Związków sokolich (Królestwo, Poznańskie, Galicja, Ameryka) celem wzajemnego porozumiewania się w sprawach wspólnych”.² Pierwsze posiedzenie Komisji Porozumiewawczej Związków Sokolstwa Polskiego odbyło się w dniach 19-20 maja 1907 roku w Krakowie. Komisja pracowała oczywiście w konspiracji, gdyż ujawnienie jej mogło zagrozić legalnej działalności organizacji sokolich w zaborze niemieckim i austriackim. Być może dlatego nie zachowały się żadne materiały archiwalne do jej działalności (za wyjątkiem kilku dość ogólnikowych wzmianek we wspomnieniach działaczy sokolich).

Publikowany dokument ocalał zapewne dzięki temu, że był wywieziony do USA przez prezesa „Sokoła” amerykańskiego i wrócił następnie do kraju w zbiorach Wacława Gąsiorowskiego. Jest to protokół ostatniego posiedzenia Komisji Porozumiewawczej przed wybuchem pierwszej wojny światowej i odzyskaniem niepodległości. Jest on istotny z wielu względów. Przede wszystkim sygnalizuje najważniejsze problemy, które nurtowały sokolstwo polskie w tym czasie. Określa też stosunek „Sokoła” do ewentualnych wydarzeń wojennych i przygotowań niepodległościowych. Wyjaśnia to jego postawę w chwili wybuchu i w czasie trwania wielkiej wojny. Lektura opublikowanego tekstu potwierdza też tezę o wpływach ideowych i politycznych Ligi Narodowej na sokolstwo.

Dokument został opracowany zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami wydawania tego typu tekstów. Należy tylko zaznaczyć, że niektóre wyrazy zamieszczonego niżej protokołu są zaszyfrowane. Znaczenie ich jest jednak wyjaśnione w „Uwagach”, które stanowią integralną, końcową część dokumentu. W związku z tym z dekryptażu tych słów zrezygnowano.

Tekst pochodzi z zasobów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, konkretnie z archiwum Wacława Gąsiorowskiego. Zbiór ten wrócił wraz z pisarzem w roku 1930 z USA do Polski, a w roku 1972 trafił do wrocławskiego Ossolineum.

PRZYPISY

1 M. Terech, *Mało znana karta dziejów sokolstwa polskiego*, Warszawa 1938, s. 4.

2 XIII Sprawozdanie Wydziału Związku polskich gimnast. Towarzystw sokolich (za rok 1905/1906), Lwów 1906, s. 37.

*
*   *
*

1914, CZERWIEC 21, KRAKÓW – PROTOKÓŁ WSPÓLNEJ KONFERENCJI PRZEDSTAWICIELI ZWIĄZKÓW SOKOLICH Z GALICJI, KRÓLESTWA POLSKIEGO, ZABORU PRUSKIEGO I STANÓW ZJEDNOCZONYCH.

Ścisłe poufne!

VII Wspólna konferencja.¹

Obecni: Cztery z III², jeden z II³ i dwaj z I⁴; nadto delegat z V.⁵

Przewodniczy zastępca III⁶, protokół pisał sekretarz III.⁷ Odczytał protokół ostatni⁸ i przedstawił konieczność zupełnie ścisłych stosunków wszystkich. Zwrócił się do przedstawiciela V o wyłuszczenie poglądów tych sfer⁹ na ścisłe stosunki. Porządek obrad: 1) Załatwienie zjednoczenia; 2) przyjęcie wspólnego programu pracy; 3) rozpatrzenie kwestii należenia III do Związku Sokolego Słowiańskiego.¹⁰

Delegat V uważa, iż istnieje konieczność wspólności ideowej i technicznej. Tłumaczy obszernie powody, dlaczego V poddała się komendzie pol[itycznej – przyp. J.S.] Komisji Tymczasowej.¹¹ „Sokół” uczynił to wskutek polecenia Zjazdu Delegatów. Jak długo Zjazd Delegatów¹² nie zmieni swej uchwały, nie jest mocen Wydział Związku zmienić ów stosunek. Władysław podoba się masom V – Związek Sokoli rośnie nieustannie. Na zapytanie przewodniczącego, wypowiada się delegat V, że osobiście stał i stoi na tym stanowisku, iż My powinniśmy być jednolitą organizacją o wspólnym programie ideowym i technicznym i o wspólnej Matce. Może złożyć deklarację, iż będzie się starał na zlocie tegorocznym przeprowadzić odpowiednie uchwały.

W rozmowie dalszej stwierdzono (I, II, III), że w kraju istnieje ta wspólność, że wspólność wszystkich jest pożądana i konieczna; stwierdzono (I), że Siostra nie może w tym stopniu oddziaływać na bieg rzeczy w kraju, jak to bywało dotąd, gdyż w kraju dzielnica jedna ustępuje często ze swoich niezasadniczych stanowisk, jeżeli tym pomaga interesom ojcowskim drugiej. Do tego musi się stosować i V, zwłaszcza że punkt ciężkości sprawy ojcowskiej leży tu. Zastrzeżono ponownie ścisłą cierpliwość dla tej ważnej zdobyczy jaką jest wspólność i uchwalono wydać czwarty egzemplarz¹³ dotychczasowej melodii dla V.

Wreszcie uchwalono:

1) Pod względem Matki:

My jako organizacja niepolityczna w rozumieniu partyjnym, jesteśmy obowiązani dla Matki ogólnoojcowskiej, dla której możemy się stać w stosownych warunkach podstawą działania, wytworzyć zorganizowane i silne pogotowie ojcowskie.¹⁴ Z tego powodu uważamy za konieczne: ścisłe porozumienie się poszczególnych związków, aby w wypadkach ogólnych potrzeb ojcowskich występować jednolicie. Z tego powodu uznajemy, iż poddać się możemy tylko takiej ogólnoojcowskiej komendzie,¹⁵ którą wszystkie (I, II, III, IV, V) zgodnie^a uznają, lub ją wytworzą.

2) Pod względem programowym:

My, uważając organizację swoją jako Władysławową, opieramy ćwiczenia Geno-

wefy na systemie Linga¹⁶ jako najodpowiedniejszym dla swych celów i kładziemy nacisk na ćwiczenia stosowane (strzelanie, szermierka, lekka atletyka, pływanie, jazda konna, kolarstwo, narciarstwo itp.); przygotowujemy młodzież naszą do tej służby Stasia bacząc, aby utrzymać jego polskie właściwości,¹⁷ opieramy wykształcenie Władysławowe na ćwiczeniach polowych i kursach różnego typu; organizację swoją udoskonalamy w kierunku centralizacji w celu łatwiejszego jej uruchomienia na wypadek potrzeby.

3) Pod względem organizacyjnym:

My (I, II, III, IV, V) uważamy się za jedną, jednolitą organizację. W tym celu tworzymy wspólny komitet na podstawach dotychczasowego regulaminu;¹⁸ komitet ma program „My” w punktach 1 i 2 określony, przeprowadzać z uwzględnieniem stosunków lokalnych w przeprowadzaniu na przykład systemu Genowefy itp.

Uchwałę powzięto jednomyślnie i postanowiono, że III ma natychmiast zorganizować wspólne biuro, że musi być stały termin wspólnych zebrań (1 listopada lub koniec czerwca), a wnioski mają być – o ile możliwości – na miesiąc naprzód rozesłane. Wyrażono przekonanie, że do opracowania podręczników i regulaminów powinna istnieć wspólna komisja – tudzież życzenie, aby przyspieszono wydawnictwo brakujących podręczników.¹⁹

Punkt drugi obrad załatwiono przyjęciem formuły 2.

W stanowisku zajętym wobec Związku Sokolego Słowiańskiego przez III nie ma zmian.²⁰

Biuro.^b Postanowiono 23 czerwca 1914 w III, że:

1) biuro prowadzi każdorazowy sekretarz III; 2) przy każdym wydziale jest dla spraw wspólnych referent; 3) wszystkie sprawy wspólne załatwia się nie wprost – chyba w razach nagłych, lecz przez biuro; 4) każde zarządzenie w poszczególnej organizacji dla całości organizacji, wnioski ogólne, projekty, zawiadomienia o kursach itp., mają być wysyłane do biura w pięciu (5) egzemplarzach w celu rozsyłki; 5) wszelkie korespondencje w biurze załatwiają się odwrotnie.

Uwaga:^c

Związek Sokoli Lwów²¹ = III
” ” Poznań²² = II
” ” Warszawa²³ = I
” ” Paryż²⁴ = IV
” ” Pittsburgh²⁵ = V

Sokolstwo = My

Gimnastyka = Genowefa

Skauting = Staś

Wojsko = Władysław

Stałe Drużyny Sokole²⁶ = Bartek

polityka = Matka

Emigracja = Siostra

Naród = Ojciec

Polska (w Europie) = Tu

tajemnica = cierpliwość

Ustawa wspólna dla polskich Związków Sokolich = Melodia

walka = potrzeba.

(*Ossolineum, 15234/III, rękopis, oryginał, k. 15-17, s. 3*)

PRZYPISY

- a Podkreślenie w tekście oryginału.
- b Tak jak w oryginale.
- c Odręczne podkreślenie w tekście oryginału.
- 1 Pierwsza konferencja delegatów związków sokolich z trzech zaborów miała miejsce 19 kwietnia 1907 roku w Krakowie. Drugie spotkanie odbyło się w roku 1909, trzecie w 1911, zaś rok następny, to jest 1912 przyniósł czwarte i piąte posiedzenie Komisji Porozumiewawczej związków sokolich. Szóste spotkanie odbyło się w listopadzie 1913 roku. Konferencja z czerwca 1914 roku była siódmą z kolei, a jedno cześnie pierwszą, w której uczestniczył przedstawiciel „Sokoła” z Ameryki. Było to zarazem ostatnie spotkanie tego typu przed wybuchem I wojny światowej.
- 2 Galicyjski Związek Sokoli reprezentowali:
Stanisław Biega (1862-1923), urzędnik skarbowy, dziennikarz i działacz społeczny, członek Ligi Narodowej, pracował w „Sokole” i Towarzystwie Szkoły Ludowej;
Kazimierz Panek (1873-1935), bakteriolog, docent i później rektor Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie, działał w „Sokole” i skautingu;
Stanisław Rowiński, adwokat i radny miasta Krakowa, wiceprezes „Sokoła” krakowskiego, działacz Ligi Narodowej;
Władysław Turski (?-1931), inżynier, w latach 1898-1918 prezes „Sokoła” w Krakowie, związany z Ligą Narodową.
- 3 Przedstawicielem Związku Sokolów Polskich w państwie niemieckim był Tadeusz Powidzki (1880-1960), dziennikarz, działacz społeczny i polityczny, sekretarz Związku Sokolego w Poznaniu, związany z narodową demokracją.
- 4 Delegatami konspiracyjnego Związku Sokolego z Królestwa Polskiego byli Kazimierz Srokowski (1864-1924), który pełnił funkcję prezesa i Lucjan Kreczmar, działacz sokoli z Zagłębia Dąbrowskiego.
- 5 Związek Sokolów Polskich ze Stanów Zjednoczonych reprezentował jego prezes Teofil A. Starzyński (1878-1952), lekarz, pułkownik, działacz „Sokoła” w USA.
- 6 Zastępcą prezesa Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w zaborze austriackim był Władysław Turski. On też zapewne przewodniczył konferencji.
- 7 Sekretarzem Związku Sokolego we Lwowie był Stanisław Biega. Był on jedno cześnie sekretarzem i protokolantem Komisji Porozumiewawczej Związków Sokolich.
- 8 Chodzi zapewne o protokół spotkania z 2 listopada 1913 roku, na którym poruszono problemy współpracy ze skautingiem, rozwoju pionu wojskowego „Sokoła” w Galicji. Rozważano też stosunek sokolstwa polskiego do kwestii przyjęcia Rosjan do Związku Sokolego Słowiańskiego.
- 9 Chodzi oczywiście o stosunek gniazd sokolich w Ameryce, czy też szerzej: o postawę środowisk polonijnych w USA do sprawy współpracy z krajem.
- 10 Związek Sokoli Słowiański powstał w 1908 roku na zjeździe słowiańskim w Pradze. Należały do niego organizacje sokole czeskie, chorwackie, słoweńskie, serbskie, bułgarskie i polskie z zaboru austriackiego. Prezesem był działacz „Sokoła” czeskiego Józef Scheiner. Ze względu na panslawistyczną i filorosyjską atmosferę w Związku oraz przyjęcie sokolów-Rosjan do tego zrzeszenia, polski Związek Sokoli we Lwowie zdecydował o wystąpieniu ze Związku Sokolego Słowiańskiego.
- 11 Chodzi o Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych, która powstała 10 listopada 1912 roku w Galicji. Związek Sokolów Polskich w USA nie podlegał

- KTSSN, lecz współpracował z Komitetem Obrony Narodowej, który był uważany za filię tejże Komisji na ziemi amerykańskiej.
- 12 W organizacji sokolej Zjazd Delegatów był najwyższą władzą ustawodawczą, wydział natomiast był organem wykonawczym (inaczej zarząd).
  - 13 Chodzi tu zapewne o Regulamin Komisji Porozumiewawczej Związków Sokolstwa Polskiego, uchwalony w roku 1907. Do roku 1914 brali w niej udział tylko przedstawiciele związków krajowych, dlatego też „Sokół” w USA dokumentu tego nie posiadał.
  - 14 Ruch sokoli, według założeń jego przywódców, miał wytworzyć zorganizowaną siłę fizyczną w społeczeństwie polskim. Miała to być podstawa do ewentualnego zbrojnego wystąpienia i kadra przyszłej armii polskiej.
  - 15 Sokolstwo miało podporządkować się władzy, która reprezentowałaby wszystkie zaborcy i cały naród polski. W roku 1914 było to raczej niemożliwe do zrealizowania, dlatego też poszczególne związki sokole ulegały niekiedy presji wydarzeń czy warunkom miejscowym.
  - 16 Chodzi tu o system gimnastyki szwedzkiej, którego twórcami byli Piotr Henryk Ling i jego syn Hjalmar Ling. Opierała się ona głównie na ćwiczeniach wolnych, bez przyrządów. Gimnastyka szwedzka zyskała ogromną popularność. Na ziemiach polskich przyjęta się jednak stosunkowo późno, bo dopiero na początku XX stulecia.
  - 17 „Sokół” był jednym z głównych promotorów i mecenasów skautingu polskiego przed pierwszą wojną światową. Skauci wykorzystywali bazę lokalową i materialną organizacji sokolej. W drużynach skautowych dużo uwagi poświęcano wychowaniu patriotycznemu, obywatelskiemu i etycznemu.
  - 18 Patrz przypis 13.
  - 19 Chodzi tu o podręczniki do szkolenia wojskowego i wychowania fizycznego. Wydawał je głównie lwowski Związek Sokoli. Część tych materiałów trafiała do pozostałych zaborów i do polskich skupisk emigracyjnych.
  - 20 Związek Sokoli lwowski od 1910 roku należał do Związku Sokolego Słowiańskiego. Przywódcy „Sokoła” w Galicji byli jednak bardzo zaniepokojeni prorosyjskimi sympatiami „Sokoła” czeskiego i protestowali przeciw przyjęciu „Sokoła” rosyjskiego do Związku Sokolego Słowiańskiego w chwili, gdy gniazda sokole w Królestwie Polskim były prześladowane przez rząd carski i musiały działać nielegalnie. Kiedy mimo protestów polskich Rosjan przyjęto, Wydział Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Austrii zdecydował się 10 czerwca 1914 na wystąpienie ze Związku Sokolego Słowiańskiego.
  - 21 Związek Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w państwie austriackim powstał 5-6 czerwca 1892 roku we Lwowie. W roku 1914 liczył 246 gniazd i około 30 tys. członków. Prezesował Ksawery Fiszer.
  - 22 Związek Sokołów Wielkopolskich został zawiązany w roku 1893 (od roku 1895 – Związek Sokołów Polskich w państwie niemieckim). Przed pierwszą wojną światową skupiał 291 gniazd i około 12 tys. członków. Prezesem był Bernard Chrzanowski.
  - 23 Pierwsze towarzystwa sokole na terenie Królestwa Polskiego powstały w końcu 1905 roku. Przez pierwsze półrocze działały legalnie, później w konspiracji. Związek Sokoli w Warszawie zorganizował się w marcu 1906 roku. Prezesami byli kolejno Lucjan Kobytecki, Stanisław Popowski i Kazimierz Srokowski. Związek warszawski liczył przypuszczalnie około 7 tys. członków.
  - 24 Polski Zachodnioeuropejski Związek Sokoli powstał 12 listopada 1911 roku w Paryżu. W roku 1913 Związek ten składał się z 7 gniazd we Francji i Belgii, do których należało 443 sokołów. Funkcję prezesa pełnił znany pisarz Wacław Gąsiorowski.
  - 25 Polskie gniazda sokole w USA zjednoczyły się już w 1894 roku, od roku 1905 działały jednak w rozbitciu na dwa odcłamy – chicagowski i nowojorski. 16 grudnia 1912 roku w Pittsburgu doszło do połączenia i powstał Związek Sokołów Polskich w Stanach Zjednoczonych. Przed wybuchem wojny osiągnął on liczbę 24 tys. zrzeszonych. Prezesował mu wspomniany już Teofil Starzyński.
  - 26 Stałe Drużyny Sokole powstawały w obrębie tej organizacji od końca 1912 roku. Tworzyły one jej pion wojskowy. Pracą szkoleniową kierował między innymi Józef Haller. Przez szeregi drużyn przewinęło się około 7 tys. sokołów.